

Rapport fra studietur til Berlin september 2010

Fra 20. til 22. september 2010 var Arkivsenter sør som består av Interkommunalt arkiv i Vest-Agder IKS (IKAVA) og Statsarkivet i Kristiansand (SAKR) på studietur til Berlin. IKAVA stod som arrangør for turen, mens SAKR ble invitert med. Til sammen var det 12 personer som deltok; fem fra IKAVA og sju fra SAKR. Av arkivfaglige temaer ønsket vi å se nærmere på både depotstyring, oppbevaring, formidling og håndtering av elektroniske arkiver. Ettersom turen ble lagt til Berlin ønsket vi også å få et innblikk i tysk kultur og historie. Vi valgte derfor å besøke følgende institusjoner: Deutsches Historisches Museum, Stasi-arkivet og Landesarchiv Berlin. Vi var også på en guidet busstur på ca. 2 timer.

Stasi-arkivet

Die Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der Ehemaligen DDR er det lange, men korrekte navnet på Stasi-arkivet. Vanligvis blir det forkortet BStU. Stasi-arkivet har hovedkontor i Berlin, men har flere underavdelinger i flere byer i Tyskland. Berlin-kontoret har ca. 280 ansatte.

Stasi-arkivet er arkivet etter virksomheten til Ministerium für Staatssicherheit (MfS), som var et sentralt organ for styresmaktene i Øst-Tyskland under diktaturet. The Ministry of State Security (MfS) blir omtalt som sverdet og skjoldet til partiet, og terror, overvåking og undertrykking av folket var med på å sikre diktaturet. Store mengder med informasjon om enkeltpersoner ble innhenta, systematisert og bevart av MfS.

Arkivar Axel Plagemann ga oss først ei kort orientering om arkivet og MfS, før han guidet oss rundt i bygget og ga oss noen eksempler på arkivmateriale. Bygget Stasi-arkivet holder til i var for øvrig der MfS hadde kontorer under diktaturet. Det var altså der arkivmaterialet også opprinnelig ble oppbevart.

Ett eksempel på arkivmateriale var de såkalte index-kortene. Det fantes 4,5 millioner slike index-kort, men mange av dem ble ødelagt. Kortene kan sammenlignes med kartotekkort der man blant annet har opplysninger om navn, adresse, fødested og fødselsdato. Hvert kort har en arkivkode som ser slik ut: XU 15535/85. XU refererer til distrikt, 15535 er et nummer som blir gitt kronologisk, mens 85 refererer til årstallet, altså 1985. Arkivkoden refererer så til ei mappe som man enkelt kan finne. Stasi-arkivet bruker den samme koden i dag. En person kunne ha flere slike index-kort, men de ble da oppbevart i ulike arkiver.

Avviklingen av MfS var et sentralt krav under demonstrasjonene i 1989; ett krav som ble sterkere når det viste seg at de ansatte hadde begynt å ødelegge dokumentasjonen. Stasi-kontor over hele Øst-Tyskland og til slutt også hovedkontoret i Berlin ble okkupert. Det ble slutten på det østtyske regimet, men likevel er det anslått at så mye som mellom 100-200 hyllemeter med arkivsaker ble ødelagt i perioden november 1989 til januar 1990. Bevaring og innsyn i arkivet etter BStU ble realisert gjennom at parlamentet autoriserte "opening of the files" i 1990. En egen lov som sikret innsyn i arkivet ble vedtatt i Bundestag (the Stasi Records Law), og i 1992 kunne de første innbyggerne etter søknad få innsyn i mapper som omhandlet dem selv. I enkelte tilfeller blir arkivmateriale gitt tilbake til den opprinnelige eieren. Dette er tilfeller der MfS ulovlig har beslaglagt brev fra innbyggerne.

De ansatte ved Stasi-arkivet kan i dag ikke gå inn i magasinene alene. Som et sikkerhetstiltak må det nemlig alltid være to ansatte som går inn i magasinene sammen.

Landesarchiv Berlin

I hver delstat (Bundesland) i Tyskland finnes det et Landesarchiv, noe som tilsvarer statsarkivene i Norge. Landesarchiv Berlin oppbevarer arkiver fra både statsadministrasjonen i delstaten Berlin, og fra de lokale myndighetene i byen. Arkivet har ca. 60 ansatte, og oppbevarer ca. 900 hyllemeter med arkivmateriale. Det er store mengder arkivsaker som har gått tapt, blant annet i 2. verdenskrig. Ved Landesarchiv finnes det blant annet svært lite middelalder-materiale.

De ansatte ved Landesarchiv hadde funnet fram flere eksempler på kildemateriale vedrørende norske forhold i deres arkiver, blant annet et offisielt program for Kong Haakon og Dronning Mauds besøk i Berlin og Potsdam i 1906.

Først fikk vi en orientering om elektroniske arkiver av Jennifer Reiche. Landesarchiv hadde satt i gang et prosjekt vedr. elektroniske arkiver der målet blant annet var å lage en port mellom elektroniske arkiv og databasen i systemet AUGIAS (kan sammenlignes med ASTA). Det nåværende prosjektet skulle avsluttes i desember 2010, før man skulle starte et nytt som hadde som mål ta inn data fra databaser. Tyskland har ingen felles standard for elektronisk arkiv (tilsvarende Noark). Hver institusjon står derfor friere til å kjøre større prosjekter på egenhånd.

Landesarchiv Berlin har egne pc-terminaler for publikum der man enkelt kan foreta søk i arkivkataloger i programmet AUGIAS. Ifølge de ansatte selv er gjestene mer interessert i foreta digitale søk enn å kikke i de mer "gammeldagse" katalogene. Å legge mer til rette for digitale søk kan være veien å gå for at publikum lettere kan finne det de er på jakt etter. En egen pc-terminal der kan gjester selv kan søke i ASTA vil trolig gjøre at flere bruker arkivene våre. Når det gjelder digitalisering av arkivmaterialet var ikke det en høyt prioritert oppgave for Landesarchiv Berlin, mest på grunn av at det er ett tidkrevende arbeid. Ca. 5 % av arkivmaterialet var digitalisert og tilgjengelig på nett.

På Landesarchiv fantes det tre ulike lesesaler; en "vanlig", en for kart og tegninger, og en for fotografier. Hver av dem hadde utstyr som var beregnet på bruk av det spesifikke arkivmaterialet. Blant annet var lesesalen for kart og tegninger utstyrt med store bord slik at kart av stort format lettere kunne studeres. Det oppbevares ca. 100 000 kart og tegninger ved Landesarchiv Berlin.

Arkivet har en stor fotosamling som blir mye brukt av gjestene. Publikum kan selv bestille fotoer. Landesarchiv har også ansatt egne fotografer som dokumenterer forandringer i byen, blant annet oppføring eller riving av bygninger. Vi fikk også se arkivets ulike magasiner. Det fantes egne magasiner for både elektroniske arkiver, fotografier, film og kart/tegninger.

Vi fikk også høre om arkivorganiseringen i Tyskland. Mens man i Norge har en arkivlov som gjelder for hele landet, har man i Tyskland en egen arkivlov i hver delstat. Selv om de ulike arkivlovene i mer eller mindre grad ligner på hverandre, gir det likevel utslag i ulik praksis fra delstat til delstat. I Tyskland finnes det heller ingen overordnet arkivinstitusjon slik som Arkivverket i Norge.

Deutsches Historisches Museum

På historisk museum i Berlin så vi utstillingen ”Tysk historie i bilder og gjenstander”, en omfattende utstilling med et stort tidsspenn fra 1500 – 1994. Gruppen vår var dessverre for liten til at vi kunne få omvisning.

Her lot vi oss mellom annet imponere av en ridder til hest i full størrelse, der både ridder og hest var iført en komplett rustning. Utstillingen bestod for øvrig av bilder og gjenstander, lyd og film, kombinert med forklarende informasjon på tysk og engelsk. Sett fra et arkivfaglig ståsted la vi spesielt merke til de ulike måtene museet presenterte arkivmaterialet i utstillingen.

Kopier av dokumenter var utstilt på tradisjonell måte sammen med annet materiale, mellom annet rettens dom over Barbara Fregin tiltalt for ”bösen Rufs und Hexerei” (sinte rop og hekseri) fra 1667.

Den økonomiske historien ble blant annet gjort levende ved hjelp av privatarkiv. Man kunne se en husholdningsbok eller familieregnskap for en tysk familie. Husholdningsboken viste utgifter på 400 mark for året 1922. For året 1923 kunne vi lese at den enorme inflasjonen hadde ført til utgifter på 45 billioner mark.

En samling av kopierte arkivdokumenter som besøkende selv kunne bla i hadde fått tittelen: ”The crushing of the political opposition as seen in selected documents”. Dokumentene viste hvordan den politiske opposisjonen ble behandlet i Tyskland i 1933.

Utstillingen presenterte Tysklands historie fra mange innfallsvinkler, fra de overordnede politiske og økonomiske rammene i et europeisk perspektiv, til hvordan enkeltmenneskene levde. Vi som publikum kunne hente ut den informasjon som interesserte oss mest, for her var det mye å velge i med mange gjenstander og mye informasjon. Muligheten til selv å velge hva man ville fordype seg i ble forsterket av selve presentasjonen av en del av arkivmaterialet som ble vist. Blant annet kunne man selv bla i en skannet protokoll ved hjelp av en dataskjerm i utstillingen. Dette er en presentasjonsmåte som vi kan hente inspirasjon fra til våre egne arkivutstillinger.

Oppsummering

De ansatte ved IKAVA har hatt godt utbytte av studieturen til Berlin. Vi fikk mer kunnskap om flere arkivfaglige temaer, blant annet depotstyring, formidling og elektroniske arkiver. Det er også knyttet kontakter til Landesarchiv Berlin i forhold til håndtering av elektroniske arkiver.

Terje Nomeland
Turid Holen

13/10-2010